ԾԱՂԻԿ

ՀԱՆԴԷՍ ՏԱՍՆՕՐԵԱՅ

Ա· ՏԱՐԻ Ա· ՀՐՋԱՆ· **1861** ԹԻՒ 11· ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 10·

Հրատարակի ամեն ամսոյ 1 ին, 10 ին եւ 20 ին։
Ստորագրութեան տեղին է. Իզմիր. Վաղուրական Ընկերութեան Թանգարանը Նաւշը փողոցը, Թիւ 25 եւ Հանդէսիս գրասենեակը. Կիրիթ խան. Թիւ 1։

Պօղոս Մեծ նոր խանը Ընթերցասիրաց Թանգարանը Թիւ 6։
Փարիզ, Արգոյ Ա· Մուրատեան, Rue du Dragon, 26
Հանդիսիս շրջանը վեց ամիս է։
Իզմիր· գին 40

Պօղիս մեծ եւ ուրիշ քաղաքներ . . . 50
Ստորագրութիւնները Ցուշիս 1 էն կ'սկսին։
Դուրս երթաղիք թերթերուն ճամբու ծախքը առնողին վրայ է։
Հանդէսիս ղեռաբերեալ որ եւ իցէ նամակ խմբագրաց դիտի ուղղուի։

ՁԱՅՆ

ԺԸ·

« Ոչքամ ցրեց հայոց աշխարհ »։
ԽՈՐԵՆԱՑԻ

Ա՛Հ, այսպէս խօսեցաւ ծերունի և ալեզարդ Խորենացի հայրապետն մեր, երբ իւր արտասուալից աչուները մէկզմէկու դէմ ատելութեամբ լեցուն թշուառ հայրենակիցներուն վրայ դարձուց . . . Այո՛, կ'ողբայ Օրաղիկն ալ սա արդի ազգային կացութեան վրայ և եթէ ներելի է իրեն, կ'աղաղակէ. "Ազգայինք, մեր այս մէկզմէկու դէմ ունեցած ատելութիւններնուս վախճանը ո՞ւր պիտի կայանայ. Ազգայինք, սիրելի՞ էք ձեզ սէրը, մէկզմէկ ատելու համար սրտերնիդ կրնա՞յ խաղաղութեամբ հաւանութիւն տալ . . . Ազգ՞ուկ սա ազգային տան, եղբ՞ուկ հազար եղբ՞ուկ, վասն զի Հայոց ազգը իւր այս ընթացքովը պիտի հասնի այնպիսի կէտի մը, ուր չի հասաւ երբէք աշխարհիս մէջ գտնուող ամենէն նուաստ Ազգ մը։

Կը պաղատի ձեզ, սիրելի Ազգայինք, Օրաղիկը կ'աղաչէ իւր անզօր բայց սրտեռանդն ձայնիւը որ ալ հանգչիք զիրար ատելէ, բաւ եղաւ մեր խայտառակութիւնը, բաւ վայրենեաց նմանեցանք, բաւ իրարու դէմ անհաշտ թշնամեաց վայել կերպով զինեցանք, Է՛հ, խորհինք վայրենեան մը՞ալ, վանենք մեր սրտին կիրքը որ ամեն չարեաց աղբիւրն է, եկէք և նախ Օրաղիկը ձեզ պիտի համբուրէ անուշիկ ազգակիցներ, ամեն Հայն պիտի սիրէ Օրաղիկը և իւր ձայնը չիպիտի դադարեցնէ սէր քարոզելէ մինչև որ նուաղի ինքը և իյնայ։

Ատե՛լ զիրար։ Է՛հ, ասիկա Աստիկինքէն չի կրնար իջնալ, տարտարոսէն, դիւական վիրապէն բղխած կրակ մը՞ն է այն, որ չէ թէ Հայոց ազգը այլ մարդկային սեռը անդամ բոլորովին լափելու բաւ է, ուրեմն ալ բաւ սեպենք այս դժոխային կիրքը կուրծքերնուս մէջ սնուցանելը, և խորհինք որ երկինք զմեզ անմոխիթաբ չիպիտի թողու երբ սիրենք զիրար . . . աղէ՜ եթէ Հայոց ազգին սիրտը խոցեալ է, երկինք կամոքէ զայն անշուշտ, վասն զի երկիրս չունի այնպիսի խոց մը որ երկինք անկարող լինի զայն բուժելու։

Ներեցէք ինձ քաղցրիկ արենակիցներս, ներեցէք ինձ որ հարցունեմ ո՞ւր կերթանք, միթէ բնաւ կրնանք յուսալ որ մեր այս անթացքովը լուսաւորութիւն, բարեկարգութիւն և ազգային երջանկութիւն ձեռք անցունեմք, միթէ կրնա՞նք հաւատալ որ Հայ ազգը այսպիսի խռովութիւններով իր ամբողջութիւնը չի կորսուցնէ. և անոր մահը չաճապարեցնէ . . . ա՜հ, Հայեր եթէ մենք չիպիտի ուսանինք զիրար սիրել, եթէ մենք պիտի յարատեւենք այս վատ ընթացքներնուս մէջ, ուրեմն աղաչենք երկնից որ ժամ մի առաջ ժանտամահ ընէ ամբողջ Հայոց ազգը, թաղուի ան մէկ գերեզմանի մէջ, և թող սեաւ շիրիմ մը քարոզէ աշխարհիս միւս ազգերուն թէ Հայոց ազգը կար, բայց ալ չի կայ, վասն զի ան չէր դիտեր ՍԻՐԵԼ. այսպէս փափաքիմք ազգայինք, այսպէս է՛հ, եթէ ոչ ինչու՞ չը շշտապինք իրար զրկելու, ինչու՞ դանդաղինք զիրար համբուրելու, և ինչու՞ մեր խայտառակութեան համբաւը ժամ մը առաջ դադարեցնելու համար միաբանութեամբ մէկզմէկ չը զրկենք և կուրծքերնուս չի սեղմենք։

Հայեր, Հայկական վեհանձնութեան վայել է մեր արդի ընթացքը . . . պատասխան տուէք։

Ը· Հ·

ՀԵՏԷՔՐՔԻՐ ԱՑՑԵԼՈՒ

ՊՈՒՃԱՅԻ ԿԱՅԱՐԱՆԸ

Ա.

Աղ-ՀԱՅ մը.

Ներկայ տարեշրջանս Մայիսի առջի օրերէն իրիկուն մը երբ բարեկամի մը հետ երկաթուղիին Պուճայի (1) կայարանը կը շրջէինք, շոգեկառքը երկրորդ դարձ մ'ալ ըրաւ՝ Իզմիրէն իր հետը բերելով, օտարազգիներէ 'ի զատ, նաև Հայ երիտասարդներու և նորաբոյս աղջիկներու խումբ մը, որք կառքերուն մէջէն թեթեւակի դուրս նետուելով սկսան հոն հոս տարածուիլ։ Երդէն կայարանը գտնուողներուն թիւը նորեկ անձանց թիւովը աւելնալով, և անմենքն ալ ինքզինքնին կարծես թէ Եւրոպայի Պուլվարները կամ Փարիզի Շանզ-Էլիզէն կարծելով՝ փեսան իր հարսին, եղբայրը քոյրին և սիրականը իր սիրուհւոյն հետ թև 'ի թև ճեմելով, բաղմաճաղի առուակներու պէս՝ ոմանք դէպ 'ի գիւղը կ'ուղղէին երկոյեան զովութիւնը վայելելու, և ոմանք ալ սրճարաններու բոլորտիքը շարուած աթոռներուն վրայ կը հանգստանային, և ժամանակին ընթացքը իրենց յամրաքայլ երևալով, զանազան խօսակցութիւններով կը զուարճանային։ Քանի մը երիտասարդներ հագուած սգուած, զաւազան 'ի ձեռին, ուռելով փքալով անդադար կ'երթևեկէին՝ դուցէ դեղեցիկ սեռին ուշադրութիւնը իրենց վրայ հրաւիրելու սնափառութեամբ. ոմանք ալ մերթ ընդ մերթ կարծես թէ բնական դրդումէ կամ սիրոյ մղումէ մը ստիպուելով իրենց քայլերը դէպ 'ի որոշ տեղ մը կ'ուղղէին՝ անշուշտ վերջապէս տեսնելու համար սիրուհի կամ բարեկամուհի մը։

Վայելուչ և նորաձև դեղեցկութիւն մ'ունենալու համար իրենց կերպարանքին փայլութիւն և յանկուցիչ զօրութիւն մը տուող քանի մը օրիորդներ 'ի մասին զարդարանքի և հագուստի զիրար դերազանցելու համար կարծես թէ կը մրցէին։ Գորեալուկ փեղջրներու փետուրները, երիտասարդոյն շքաղարշները, և ծանրագին մանդուսները՝ ղէփիւռէն տարուբերող ծոլածուի ալիքներու պէս մինչ կը ծփային և իրենց վրայի անուշահոտութիւնը օդին մէջ կը բուրէր, իրենք փոխառու քայլերով, դլուխ բռնելով, երբեմն ալ կոքետ-ելով, հոն հոս կը ճեմէին, և Գալիփսոյի յաւերժահարսանց նմանիլ կ'ուզէին։ Շատերուն վրայ կը տիրէր սէգ սիրտ մը, ոմանց կուրծքը կիսաբաց էր, ուսկէ կը բուրէր սիրաշունչ հով մը, քանի մը նորատէրներու ալ թևերը պէգոլիէ, որոնց սպիտակ փայլութիւնը անոնց հպատանքը կ'աւելցնէր։ Օտարազգի էին այս օրիորդներուն մեծ մասը, և մէջերնին մէկը կար, որն որ թեթևութեան կենդանի պատկեր մ'էր. ասիկա մերթ ընդ մերթ վարպետութեամբ մը դէպ 'ի երիտասարդներու դտնուած կողմը կը դարձընէր իր քմծիծաղ դէմքը, իբր թէ սիրաւէտ ժպիտով մը իրեն սիրտնեղութիւնը, այսինքն սիրելու և սիրուելու հարկաւորութիւն ունենալը յայտնելու, երբեմն ալ աւելի հեշտական տեսք մը ցցունելու դիտաւորութեամբ՝ աթոռին վրայ վայելչապէս նստելու բարուբանքով նկարուն ոտքերուն վերցնէր իր շրջազգեստին բանուած եղրերը ու, ըստ իր կարծեաց, Թաֆաէլի մը վրձիններու արժանի ոտքերուն վայելչութիւնը սիրահարաց տեսութեան արտադրելով։ Անսփառութեան և թեթևամտութեան այս պատգամը հակակրութիւնս բորբոքելով, արհամարհութեան զդայութիւնս արթնցուց, վասն զի նորասիրութեան ախտով վարակուելով սիրամարդի մը պէս հագուիլ, բնական դեղեցկութիւնը արուեստականով խանդարել, և սիրուն երևելու համար անհեդեդ ձևեր և շարժումներ գործածելը միտքի անկարդութեան և սրտի ապականութեան նշան է։ Հետուէն կը դիտէի այս ամենը, և կը տրամէի. թող ներեն ինձ Հայուհիները, եթէ ըսեմ թէ նաև իրենցմէ ալ մէկ քանի հոդիներ կային, որք օտարազգի օրիորդներէ չէին տարբերեր բնաւ։

Պակասամիտներու այս երամը կը տեսնէի որ սիրամարդներու երամէ մը ուրիշ կերպով չէր որոշուեր, եթէ ոչ բանականութեամբ, զոր աղջիկները փոխանակ իրենց նեցուկ, և աշխարհիս պատիւ հրապուրանաց դէմ իրենց առաքինութեանը վահան մ'ընելու, ծնողաց անհոգութեամբը և տգիտութեամբը անմշակ կը թողուն, և երբ յարբունս կը հասնին, հագուիլ կապուելու, ունայնասիրութեան ետևէ, ըլլալու և 'ի վերջոյ նաև շատ խօսելու, երբեմն ալ իմաստակուհիներ ձևանալու կու տան բոլոր իրենց մտային ոյժը։ Միայն մէկ աղի չի վերաբերիր իմ այս խօսքերս, այլ համօրէն աղգայ, նոյն իսկ Եւրոպայի լուսաւորեալ կարծուած աղգութեանց համար։

Երդարև անուրանալի է թէ շատ բացառութիւններ կան և կ'ըլլան։ Միտքս ուրիշ առարկա-

(1) Իզմիրէն 3 մղոնի չափ հեռի գիւղ մը անունն է։

յով մը զբաղեցնելու դիտմամբ. բարեկամիս հետ կը պատրաստուէի հեռանալ այս տեղէն, երբ ապուշ Հայ մը նշմարեցինք, որուն անձնական արժանաւորութիւն մը չունենալը և հասարակային գործերու մէջ յետադիմութեան արձագանգ մ'ըլլալը արժանահաւատ անձինք արդէն վիպած էին ինձ։ Նա ալ արդէն քիչ մը կը ճանչնայի զանիկա, բայց աղէկ մը չէի գիտեր ինչ գաղափարներու ծառայելը. ուստի ուրախացայ՝ անոր ինչ միտքի տէր ըլլալը հասկնալու բարեբաղդութիւնը ունենալով։ Նրանի՛ թէ չտեսնէի զինքը . . . . . Ընդհանուն, արդի սկզբանց հակառակորդ, նորաձուփ դրօշի մը անարդու դէմքով նայող և տեսակ մը անձնասիրութեամբ իրեն բոլոր զօրութիւնը միայն նիւթական վայելումներու տուող և անարժանաբար երկրիս երեսը ծանրանալով ապրող այս անձը երբ գիտեցի թէ ԼՃԻՎԷՐԻ (1) մը հետ կը վիճաբանէր, սկսայ կամաց կամաց և անտարբեր կերպարանքով անոնց մօտենալ և բարեկամիս հետ ձեմել՝ վիճողաց ձայնը մեզ լսելի ըլլալու չափ հեռի մնալով։ Ընդհանուր հետաքրքրութիւն մը կը տիրէր վրան իմանալու համար անոնց վիճաբանութեան առարկան։

"— Ուրեմն, ըսաւ ապուշ Հայը իր հակառակորդին, իրաւունք չունիմ այս կերպով խօսելու։

—" Ներեցէք, պարոն, ամենևին իրաւունք չունիք այդպիսի անարդական կերպերով բամբասել մեր կուսակցութիւնը, և ոչ իսկ ծաղրելու։ Ծաղրասիրութիւնը մտային չքաւորութեան նշան է. քաջ գիտէք որ հիմա ազատասիրաց նպատակն է ժամ յառաջ կործանել հիմնովին անցեալին այն կիսաւեր շէնքը, որուն էութիւնը նախատինք է ազգութեան. ստուգիւ միտքերու ընդհանրական միտումն է հինին վրայ նոր շէնք մը կանգնել, շէնք մը, որուն առաջին քարը ազատութիւն և հիմը առաքինութիւն է։ Կը լսենք թէ նոյն շէնքը արդէն հաստատուելու վրայ է, դրօշակ մը տնկուած է անոր վրայ, որն որ կը ծփայ իր յուսադիր ծալքերը ցցունելով անոնց, որք աչք ունին տեսնելու. դիւթական զօրութիւն մ'ունի անիկա և օր ըստ օրէ արի գինուորներ գտնելու վրայ է"։

Ընդիմը ապաբան մնալով չը կրցաւ պատասխան տալ, և բոլորովին լռելն ալ իր անձնասիրութեան դպչելուն, իր նմաններուն սովորական պատասխանը տալով, ըսաւ։

—" Բարեկամ, այդ խօսքերուն ամենը մէկ ՊԷՌ պաղարը տանելու ըլլաս, մէկ ստակ չեն արժեր. ստակ վաստակինք, ստակ։ ԶԸԳ ԷԸԳ ԷՊԷՆ ՆԱԼԱՃԸԳ. ԷԼ ՊԷՐԷՐԷՆ ԱԳՃԷՃԷ. դուք ինքզինքնիդ ազատական, Սահմանադրական կ'անուանէք, ազգային գործերու մէջ խառնուիլ կ'ուզէք, վերջապէս ինքզինքնիդ բանի տեղ դնել կ'ուզէք, էյ աղէկ, բայց քանի որ դրպանդիդ լեցուն չէ, ձեր խօսքը կ'ըլլա՞յ մի։

— Կը սխալիք, Պարոն. նախ պէտք էր գիտնայիք որ ազատութեան վեհ սիրտերը միայն կընան սիրահարիլ, և անով մարդս այնպիսի վսեմ գործեր կը տեսնէ, զորս հարստութիւնը չի կրնար գործել, այնպիսի անուն մը կը շահի, զոր ոսկին չի կրնար շահիլ, այնպիսի փառաւոր դափնիներով կը պսակուի, որոնց հարուստի մը արժանանալ անհնարին է, թէև ասիկա Թօշիլտ մ'ըլլայ, եթէ չունի այն հայրենասիրական բնածին դրդումը, որով մարդս կ'ուրանայ իր անձը յօգուտ հասարակաց։ Արդարև պէտք է ստակ վաստկիլ, բայց ոչ թէ դիզելու, այլ պիտոյքը հոգալու համար։

Բաղդին շրջումները եթէ չնպաստեն մարդուս յայսմ մասին, պէտք է ընդունիլ Ֆրանգլինի սկզբունքը, այսինքն սակաւապետութիւնը։ Գիտէք որ այս սկզբունքը ընդունողը հարկաւորէն անգին չի մտածեր. կը հաւանիմ թէ ստակն է արդի ժամանակիս ջիղը, այն է գործ տեսնողը, մանաւանդ մեզի պէս դեռ ոչ արհեստներու, ոչ վաճառականութեան և ոչ ալ երկրագործութեան մէջ ղգալի յառաջադիմութիւն չընող ազգի մը համար, որուն ընտանի էութիւնը խախուտ է։ Սակայն սա ալ անուրանալի է թէ վաղապատ ոսկիին համար ղգուշանալու է պատիւը և առաքինութիւնը զոհելէ. կարծեմ կը հասկնաք ինչ ըսել կ'ուզեմ և աւելորդ է ըսել թէ մենք ալ յանուն այս պատուոյ է, որ ամեն բան զոհելու պատրաստ ենք։

— Պատի՛ւ. դուք պատիւ ունիք. գարա չունեցողը պատիւը ո՞ւսկէ դաեր է. մե՛ղք, ճշմարիտ մե՛ղք, որ պոշաղաղներու խօսքերուն հաւատալով ազնուականները և երևելիները լոկ բառի մը համար թշնամի ըրած էք ձեզի։

— Կ'երևայ թէ պատիւ բառին իսկական առումը լաւ մը չէք ըմբռներ, երկրորդ՝ միտքս այնչափ սուր չըլլալով աղէկ մը չկրցայ հասկնալ թէ որու ակնարկութիւն ընել ուզեցիք ազնուական և երևելի բառերը արտասանելով։

— Ը՛մմա կաս հա, հարուստները ըսել կուզեմ, հարուստները, ստակ չունեցողը ազնիւ կըլլա՞յ մի։

(1) Բռնասէրը Իզմիրի մէջ այս անունով մկրտած են այն ամէն անձերը, որք ազատասիրական գաղափարներու կը ծառայեն։

Համբերութիւնս հաստատելու վրայ էի, և մաղ մայ վիճաբանութեան մէջ պիտի նետուէի, երբ աղատականը վայրկեան մը մտածելէն ետև ծանրութեամբ պատասխանեց։

— Ներեցէք եթէ համարձակիմ ըսելու թէ նաև աղնութիւն բառին վրայ ճիշդ դաղափար մը չունիք։ Աղնութեան աղբիւրը թագաւորներն են. Հայ աղգը չունի ոչ իշխան, ոչ այդպիսի թագակիր դլուխ մը, ուսկէ բղխի այն, ուստի փնտրենք աղնութեան ճշմարիտ աղբիւրը, վասն դի եթէ արդարև այդպիսի յատկութիւն մը կայ բնութեան մէջ, անշուշտ ամեն էակ կրնայ ժառանգել դայն, և զրկուիլ անկէ իր ընթացքովը։ "Աղնուականութիւնը, ըսաւ փիլիսոփայ մը (1), եթէ առաքինութիւն մ'է, ապա ուրեմն կը նուազի և կ'անհետի այն՝ առաքինութեան հակառակ որ և իցէ դործքով, իսկ եթէ առաքինութիւն մը չէ, պըզտիկ բան մ'է", և հետևաբար ոչ այնչափ փափաքելի բան մը, ուրեմն երբ կը տեսնեմ առաքինի սիրտ մը չկրող անձեր, բնական է որ անոնց ունեցածը լոկ անուն է մ'ըլլայ և հետևաբար ոչ այնչափ ուշադրութեան և ակնածութեան արժանի։ Մեր աղգին մէջ շատ հարուստներ կան, որք արդարև աղնիւ և երևելի ըսուելու արժանի են օրինաւորապէս։ Գիտնամք, պարոն, վրայ բերաւ կըրակոտ երևակայութեան տէր երիտասարդը՝ խօսքերը աւելի շեշտելով, դիտնամք որ հիմա տաղանդը, արժանաւորութիւնը և առաքինութիւնը այնպիսի իրաւանց, այնպիսի առաւելութիւններու տէր եղան, որք յառաջ միայն ծննդեան, տեսակ մը հարուստներու և ինքնակոչ երևելիներու կը վերաբերէին։ Այդ երևելի ըսածներդ որոնց տեսակը կը տարբերի մեր դիտածայ երևելիներէն, և որոնք բարեբաղտաբար խիստ սակաւաթիւ են, կարծեմ թէ ալ հիմա ուրիշ դէնք չունին մեղի դէմ հանելու, բայց միայն ոսկիին հրապուրիչ կերպարանքը։ բայց եկուր նայէ որ այդ դէմքին փայլութեանը տրուած չէ շըլացնել ամեն աչք, ներեցէք յանդդնութեանս եթէ ըսեմ թէ շահամոլ ոգիները միայն անոր դլուխ կը ծռեն անարժանաբար. պատուակիր անձ մը երբէք չընդունիր վատութիւնը և հետևաբար քու ըսած հարուստներուդ անունը ըսել անդամ ծանր է իրեն։ Տեսակ մը օձ կայ, որ մէկ քանի մղոն հեռի տնկուած ծառի մը դագաթը ելնելու փափաքով՝ օրերով կ'սկսի սողալ աղբևին և կաւին մէջ, և անհնարին տառապանքներով իր կեանքը 'ի վատնդ դնելէ ետքը՝ կը հասնի ծառին քով, և խիստ դըժուարութեամբ վերջապէս ծառին կոճղին փաթթուելով գագաթը ելնելու կը յաջողի։ Խարձրանալու համար կաւին մէջ սողալու նուաստութիւնը ունեցող օձի մը շունչը ծանր ու մահահոտ է, և անորմէ հեռի մնալու պարտական է մարդս։

— Աւիկա իրենց պատիւը ոտքի տակ առնող, և սատանութեամբ անոր ասոր իրաւունքը յափշտակող և ստակ դիղողներու ակնարկութիւն մ'է, ըստ բռնութեան թռոը, յիշէ անդամ մը որ քու և քուկիններուդ հաշիւին ձեռք չտար անոնց դէմ այդչափ խստիւ խօսիլը, չըլլայ թէ քանի մը ոսկիով բերանդ ծակած և դաղափարներդ փոխած ըլլաս. 'ի պահանջել հարկի որոնք դիմելու ես։

— Կամաց, բարեկամ, պատասխան տամ ըսելով իս կը նախատես անդդուշաբար։ Հուները միայն սովորութիւն ունին լռելու, երբ անյարդ մը անոնց առջևը ոսկոր մը կը նետէ զոր կը կրծեն անդադար. դիտէ անիկա թէ անոնց լռելը իրեն նպաստաւոր է . . . . . վասն դի շունը ոչ միայն կը հաչէ, այլ նաև կը խածնէ. անաստուն է այն, սակայն երբ ոսկորը կը նետես առջևը՝ ան ատեն լռելէն զատ հաւատարիմ պահապան ալ կ'ըլլայ մարդուս, թէև իր հաւատարմութեան աստիճանը կրծած ոսկորներուն պարարտութենէ կախում ունի։ Ուստի չեմ կրնար ներել որ բռնութեան ծնունդ մը յանդդնի ասունը անասունի հաւասարել և անօրէնութեան բաժակին չըդպչող շուրթերը կաշառակուրծ շուրթերու նմանցնել։ Երկրորդ 'ի պահանջել հարկի կրնանք դիմել ճշմարիտ պաշտպաններու, այն հարուստներու, որք ադդին յառաջադիմութեան և բարօրութեան միջոցները դիւրացնելու համար պատրաստ են ամեն կերպ զոհողութիւններու. այն երևելիներու, որք դիտեն թէ իրենք միայն աւանդապահ են աշխարհային հարստութեան, զոր օրինաւորապէս ստացած են և ոչ թէ անիրաւութեամբ. ամեն օր, ամեն ժամ և ամեն վայրկեան, զբաղեալ կամ անդբաղ, պատրաստ են թևաբաց ընդունելու և քաջալերելու՝ յանուն հանրութեան օդտին իրենց դիմողները, և որք դործքով ապացուցեր, երևելի և յիրաւի ազնուական հանդիսացած են, ոչ միայն վասն դի անոնց առատաձեռնութեամբը կանդնուած բարեդործական և ադդօդուտ հիմնադրութիւնները, յիշատակները կենդանի վկաներ կը սեպուին, հապա նաև բոլորովին տարբերելնուն համար այն ինքնակոչ ազդասէրներէ, որք խօսքով մեծամեծս կը փքան, և դործքի դալու ատեն իրենց քսակէն հինդ ստակ հանել չեն ուզեր։ Ահա քեզ հարստութեան զուդահեռական դիծ մը, որուն մէկ ծայրը պատիւը

(1) Էսպրիսյեր։

և առաքինութիւնը, և միւսը անպատուութիւնը և մոլութիւնը բռնած է. Մենք սովորութիւն ունինք դէպ 'ի առաջին ծայրը ուղղել մեր քայլերը, և զուք երկրորդին, ըսել է թէ ինչպէս դաղափարներու մէջ, նաև յայսմ մասին ալ իրարու կռնակ կը դարձնենք։

Ապուշ Հայը նեղանալով ԼՃԻՎԷՐՊԷՆ տուած այս լերբ պատասխաններէն, տմարդօրէն ինքն ալ պատասխան մը տալու կը պատրաստուէր, և անշուշտ իր ԷՎԷԼԻՆ-ԼԵՆԸ նոր ապացոյց մ'ալ տուած պիտի ըլլար ինձ, եթէ ուշադրութիւնս ուրիշ տեղ մը հրաւիրելու չ'ստիպուէի....։

Դր. Զիլինկիրեան.

ԽՈՐՀԵԼՈՒ ԱՕԱՏՈՒԹԻՒՆ (1)

Ֆրանսայի մէջ խորհելու ազատութիւն խոլշեդոպ եղող պատճառները.

Կրսուի թէ ազնուականք երախտապարտ կ'ընեն Ֆրանսայի մէջ մենք Տէգարթի դրութեանց հայրենիքն ենք։ Աշխարհք դեռ կը քնանար երբ Տէգարթ միտքի բացարձակ անկախութիւնը հրապարակեց։ Մէկ դարէ ետք խոհեմ բանահիւսերու ամբողջ սերունդ մը ոտք ելաւ՝ կանխակալ կարծիքները, սովորութիւնները և ձևերը խծբծելու, և վերջապէս ճշմարտութիւնը ըսելու արհեստին, դիտութեան և փիլիսոփայութեան մէջ։

Եւրոպայի ամէն կողմերէն խուռն բազմութիւններ 18րդ դարուն մէջ մեր երկիրը եկան, դըպրատուն մտան վարժուդաս առնելու համար։ Թատրոնները, նաև կայսրերը մեր առած դասերէն կառնէին։ Վոլթէրի, Տիտրոյի և Ռուսսոյի գրուածքներուն մէջ ամէն բան անդիւտ չէ, այսքան ըսել բաւական է։ Այլ սակայն ընթերցողը այս գրուածներուն մէջ միտքին կատարեալ անկախութիւնը կը զգայ։ Ահա ազատութեան այս ճաշակն է անոնց դիրքերուն նորութիւն և զօրութիւն տուողը։

Երբ Վոլթէր քրիստոնէութեան վեհութիւնը և բարոյականութիւնը կուրանայ, երբ Տիտրո Նրորդութիւնը թշնամելու համար իր կենդանի, բայց բարբարոսական կարծիքները Գաղղիական — Թատրոնին մէջ խուռն բազմութեան առջև կը հանէ, երբ Տօլպախ և Հէլվէտիոս քրիստոնէից հոգևորականութեան (spiritualisme) դէմ ունեցած ոխերնին յայտնելու համար ոգին կը նախատեն, և երբ Ռուսսօ բոլոր մարդկային ընկերութիւնը մէկ կողմ կ'առնու, աղէկը դէշին հետ խծբծելով, բռնաւորութեան սեվհականութիւնը ու ազատութեան ար-

(1) Տես թիւ 1. 2. 3. 4. 5։

հեստները հաստատուն ընելով, մարդ կը զարմանայ, նաև կը զայրանայ այս վարդապետութեանց վրայ, և այնքան տեսն այնքան տրտմալի կերպով ահարկու հանդիսացող այնչափ հինօրեայ խորանատեղիներու մէջ յարձակող այս հարցուփորձի ազատութեան ակամայ հաւանութիւն կուտայ և ծափ կը զարնէ։

Ընոնք ոչ թէ վասն զի ռամիկ դտնուելով, երբեմն իրենց դլխաւորներէն ծեծ ուտելէն, 'ի ծառայութիւն զրկուելէն, իբրև սպասաւոր ընդունելութիւն դտած ըլլալէն ետք՝ իրենց հանճարին ու բնաւորութեան ծագումովը երևելի հանդիսացան, ոչ թէ վասն զի Շաթօբրիաններու, Ռոմբատուրներու, և Տիւպարիներու իշխանութեան ժամանակ դրելով՝ կարդ ըստ կարդէ Վենսան ու Պասքիլի մէջ մտան, ու ազատելով դարձեալ զանոնք բանի տեղ չդրին, հապա վասն զի արքունեաց այն անողոքելի սովորութեանց մէջ, որք բարքը, միտքը և լեզուն կը կարդադրէին, կամք ըրին և դիտցան մարդ ըլլալ։ Տիտրо երբեմն երբեմն կը բանդադուշէ եղեր, այս հոդս չէ. իր նամակներուն, վէպերուն, թատերդութիւններուն ու նաև Էմիլիային մէջ անոր ինծի տուածը՝ Տիտրոն է, և ոչ թէ 17րդ դարու մէջ 'ի լոյս ընծայուող հաղարաւոր հատարակ դիրքերէն օրինակ մը։ Հարիւր տարիէ հետէ յանդդնութիւնը մոռցուած էր սովորութեանց մէջ, և ահա ճիշդ այս է պատճառ որ մարդ ալ չը յայտիր Վոլթերէն։ Հիմակուան մարդկային միտքին ծնունդը այս երեք խօսքին մէջ կամփոփեմ։ Տէգարթ Ենիկլոբէդին (1) ըրաւ, Ընդդլոբէտին բերաւ Պստամբութիւնը, և Պստամբութիւնը բոլորովին Օդոստոսի 4ի գիշերուան մէջ կամփոփուի։ Տէգարթէն սկսելով Ֆրանսան դաղափարներու կ'առաջնորդէր. Օդոստոսի 4էն սկսելով օրէնսդրութեան տիրուհին եղաւ անիկա. իրմով է որ արդարութիւնը և ազատութիւնը, այս երկու անմահ քոյրերը աշխարհիս թագուհիները եղան։ Մենք, ժամանակակիցներս, մենք դեռ կը տեսնենք դլխաւորութեան բեմեր ու անիրաւ պատերազմներ։ Ամէն ժողովուրդներու սերունդը պիտի տեսնէ միայն՝ ընտանիքի մէջ զաւակներու հաւասարութիւնը, Տէրութեան մէջ քաղաքացիներու հաւասարութիւնը, օրէնքը ամէնուն կամքովը ու մասնակցութեամբը հաստատուած, Տէրութեան ելևմտից հաշիւը (budget) հարկատուներու քուէարկութեամբ ընդունուած, ծախքերը իրենց քննութեամբը եղած, մարդկային խիղճը լուսաւորեալ ու փիլիսոփայու-

(1) Բանդակութիւն դիտութեանց։

թիւնը աղատուած։ Բայց պէտք չէ որ մեր պատմական փառքը մեր ներկայ թշուառութիւնները մեղմէ պահէ։

Մարդկային միտքը կը նմանի ովկիանոսի մը, որ անդուլ կը յուզի ջուրերու ահռելիութենէն։

Բօպէսբիէր թող ըսէ թէ "եղածին և ըլլալիքին մէջ ինչ նմանութիւն կայ"։ Երբ ութը դար կանցնի շէնքի մը վրայէն, ասոր աւերակները 3 տարուան մէջ չաւլուիր։ 93 թուականը ջնջեց ամէն աղէկը ինչպէս նաև դէշը։ Աղէկը գոնէ ըստ մեծի մասին վերադարձաւ ճշմարտութեան զօրութեամբը, իր հետը բերելով շատ դէշութիւններ սովորութեան զօրութեամբը։ Արդէն յեղափոխութեան ատեն, դէպքերու ամէն մէկ քայլափոխին, առաջին դղրդումն ետք, կրնանք տեսնել որ անցեալին մարդերը ետ կուգային. իրենց կարծիքներովը, օրէնքներովը, սովորութիւններովը, և այն նորելուկ մարդերու հետ կը միաբանէին ու սակաւ առ սակաւ զանոնք հին ձևերուն կը ծռէին։

Հասարակաց փրկութեան մասնաժողովը (le Comité du salut public) երբ կղզար զայն, կը փութար բարձր միջոցներու ձեռք զարնել։ Անցեալը հոն խնամ նիզակամարտ մ'ունէր, որն որ 'ի մասին ապստամբութեան ճարտարութիւն կը բանեցնէր ճարտարութեան դէմ, և որն որ կուզէր նաև ապստամբ ըլլալ 'ի պահանջել հարկի ամէն տեղ և միշտ։ Ազ յաջողեցաւ այս։ Մահը վերջապէս դէշ քաղաքականութիւն մ'է։ Ապստամբութիւնը որ և իցէ փոխարէն ունենալու ըլլար, չէր կրնար երկայն ատեն տեւել։ Իր անկումին հետևեալ օրը ընդդիմադրութիւնը ամէն տեղ, Տէրութեան ժողովէն սկսելով մինչև գաւառական վարչութեան յետին ժողովին մէջ հաստատուած էր։ Ա՛յնչափ պատրաստ կեցած էր անիկա ամէն դէպքերու։

Հին Ֆրանսայի և յեղափոխական Ֆրանսայի այս միաձոյլ խառնումն մեր այժմեայ ընկերութիւնը ծնաւ, որն որ արտաքուստ ազատական և շարժուն, 'ի ներքուստ միապետական և կանխակալ սովորութեանց տէր է։ Շատ խնդացին և իրաւամբ խընդացին այն հասարակապետականներու վրայ, որք Տէրութիւնը հաստատուելէն օր մը ետք քաջավարժ գտնուեցան ակնածութեան արհեստին մէջ, այս դեռ կատակերգութիւն է, միայն պղտի խաղն է, գործին բուն էութիւնը՝ այնչափ շուտով սովրուած, այնչափ դաղտնութեամբ պահուած այս ակնածութիւնը մեր դրեթէ ամէնուս պատմութիւնն է։ Միրապոյի լեզուն կը խօսինք մենք, բայց այնպիսի կեանք մը կը վարենք, որն որ Ռիշլիէօյի մեղի ցրցուցած կեանքն է. յիմարական յանդգնութեամբ մը օրէնքները կ'անդոսնենք, բայց վարչական սովորութիւններու առջև յարգանքով ու հլութեամբ դլուխ կը ծռենք։ Բօպէսբիէր եթէ Պառթիլ չունեցաւ, պատճառը այն է թէ անիկա պատերազմի կալանաւորներ չունէր։

Շատ անձինք կ'ըսեն թէ քաղաքական կերպարանքները փոխելու այս դիւրութիւնը, և քաղաքային էութեան առանձին հանդամանաց մէջ անձամբ առաջարկութիւն ընելու իրաւունքին տարակայութիւնը (absence) Տէրութեան և ժողովուրդին մէջ գտնուած միջնորդ զօրութիւնները, որք են աղնուականութիւնը և խորհրդարանը, վերցուցած ըլլալնէս յառաջ կուգայ։ Այս սուտ է. նաև ճշմարիտ է։ Ճշմարիտ է այն՝ սկզբունքով. վասն զի եթէ անհատը բոլորովին մինակ մնայ Տէրութեան առջև, այս վիճակը ուղղակի զանիկա հլութեան յետին աստիճանը կը տանի՝ ժամանակառ ժամանակ յապստամբութիւն ստիպելով զանիկա։ Դարձեալ սուտ է այն՝ իրապէս. վասն զի աղնուականութիւնը ալ զօրութիւն մը չէր, այլ առանձնաշնորհութիւն մը, և խորհրդարաններու իշխանութիւնը միայն կարծուած իրաւունք մը։ Այս պատճառաւ հարկ չկայ կանդնել աղնուականութիւնը, որն որ հաւասարութիւնը կը ջնջէր առանց տալու ազատութիւնը, այլ հաստատել հասարակական կեանքը ու մարդկային ազատ ընկերութիւնը, որք հաւասարութիւնը ու ազատութիւնը միատեղ կը կանդնեն։ Առանց քաղաքային ազատութեան քաղաքական ազատութիւնը երբէք ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ տեսական դիտութիւն մը։ Երբ մտադրութեամբ կը դիտենք Գաղղիական ընկերութիւնը, այս երկու ճշմարտութիւնները մեր զարմանքը կը դրաւեն. առաջին թէ անիկա էապէս փոփոխամիտ է իր քաղաքական համակրութեանց մէջ. երկրորդ թէ անիկա իր առանձին սովորութեանց մէջ էապէս աւանդապահ է։ Զարմանալի դիւրութեամբ մը մէկ վարչութենէ ուրիշ վարչութեան անցաւ անիկայ. բայց ընկերավարները (socialiste) բոլոր Գաղղիական մեծ ընկերութեան համար միայն զարմացման և երկիւղի առարկաներ եղան։ Եւրոպան կը սխալի երբ կը կարծէ թէ մենք ընտանիքի սեպհականութեան և կրօնքին կ'սպառնանք, մենք միայն զահերու սպառնայինք. 93 թուականին հիմնովին փոխուած կ'երևանք. բայց ազգին մեծ մասը կատակերգութիւն մը կը ներկայէր, կամ լաւ էս է ըսել ողբերգութիւն մը։ Ժողովականներուն ամէնէն մոլեգին անդամները (clubiste) կը տեսնէին որ ներկայացումը երկար կը տևէր, և կը

փութային թատրոնին խորշերը քաշուիլ։ Իբրև ապացոյց ասոր, Կաթոլիկ կրօնքին դլուխը եկածը կրնանք յառաջ բերել։ Ալարառուներու երամ մը 2 կամ 3 տարի եկեղեցիներու վրայ յարձակեցաւ՝ զանոնք կողոպտելու և հրդեհելու, նաև քահանաներու վրայ ալ, զանոնք աքսորելու, ուրիշ տեղ տանելու և սրէ անցնելու համար։ Մարդ եթէ արտաքինը դիտելու ըլլայ, անտարակոյս երդում կ'ընէ թէ հողիներու մէջ հաւատքի նշմարանքը անգամ չէր մնացած. բայց Պոնապարդ երբ վերջապէս բացաւ եկեղեցիները, հոն կանչեց քահանաները և Բաբին հետ դաշնագիր մը հաստատեց, ուխտը զանգակին առաջին հնչումը լսելով ամէն կողմէ վազեց եկաւ։ Ընատեն հասկցուեցաւ թէ Ֆրանսան միշտ քրիստոնեայ մնացած էր, և թէ անիկա կրօնքին դէմ պատերազմեր էր, ոչ թէ զայն իբր կրօնք ճանչնալով, այլ իբրև քաղաքական հաստատութիւն։ Ճշմարտութիւնը այն է որ կրօնքը և քաղաքականութիւնը եթէ երբէք իրարու հետ խառնուած չըլլային, կրօնքը Ֆրանսայի մէջ ոխակալութենէ չպիտի վախնար. այլ անտարբերութենէ։

Սուտ սովորութիւնը յարատևութիւն և անտարբերութիւն է։ Ֆրանսայի մէջ քաղաքացիք (bourgeoisie) քահանաներու աւելի հակառակորդ են քան թէ բարեսէր. քաղաքացիք ըստ մեծի մասին՝ հաւատքի ճշմարտութիւններու թերահաւատ կամ անտարբեր են, այլ սակայն բաւականապէս փոյթ կը տանին եկեղեցական հանդէսներու, ինչպէս են մկրտութիւնը, հաղորդութիւնը, ամուսնութիւնը և թաղման հանդէսները։ Իր կեանքը կրօնական ամենախորին հակակրութեան մէջ անցնել, կրօնքը ծաղրել, կղերին հակառակիլ, և միանգամայն ամուսնութեան կամ դերեզմանի մը համար տիրապէս աղօթքներ պահանջել, անթոյլատութեան դէմ բողոքել եթէ քահանաները չուզեն ընդունիլ այնպիսիները, որք եկեղեցիէն դուրս են, շիտակը ասէ աւելի խենդութիւն, ասէ աւելի ստորին բան մը չըլլար։ Հաւատք չունինք երբէք, այլ շատ սովորութիւններ։ Ահա կրօնքի և դրութեան ամեն մասի մէջ մեր հիմնական վիճակին կարճառօտ պատմութիւնը։ Այս վիճակին հոգեբանական պատճառը՝ կենաց նաև առանձին հանգամանաց մէջ պաշտպանութեան ու կառավարութեան ներքև ըլլալու սովորելնիս է։

Մարդ երբ բուն իր ձեռքովը կը պատերազմի, աւելի հաւանութիւն ու ոչ այնչափ հնաղանդութիւն կ'ունենայ։ Ուրեմն դարձեալ կենդրոնացուցեալ կենդրոնացուցեալ չափազանցութիւնն է պատճառ որ կրօնական նիւթի մէջ ազատութեան և ազատ քննութեան խնդիրները բանի տեղ չդնելով այնչափ կ'անարդենք։ Սրտանց չենք փակիր այս կենսատու խնդիրներուն. չենք տեսներ թէ ինչ հետևութիւն կը ծագի անոնցմէ։ Մենք որ ամենափոքր քաղաքական տետրով մը այնչափ դիւրութեամբ այլ յայլմէ կ'ըլլանք, մեր կրօնական թմրութենէ վայրկեան մը սթափելու համար "Նկարագրութիւն կրօնական անտարբերութեան" անունով գիրք մը պէտք ունեցանք. մանաւանդ թէ այն ալ մեզի աւելի զարմացուց քան թէ յուզեց։ Եթէ, կաթոլիկ չըլլալով, կաթոլիկներու ազատութեան համար 'ի սէր կը բորբոքիմ, կամ թէ, ամենաստուածութեան (panthéisme) թշնամի ըլլալով, ամենաստուածեաններու համար եռանդս կը բորբոքի, ոչ ոք իս կը հասկնայ, որովհետև միայն կը սորվեցնէ յարգել հաւատքը և հետևաբար ազատութիւնը։

Հոգևորական (spiritualiste) փիլիսոփայութիւնը ներեալ է, միայն այն է ներեալ պաշտօնական ուսման մէջ, բայց միանգամայն եռանդուն և հանճարեղ նորոգիչներու պղտի խումբ մը վտանգ կ'սպառնայ այն փիլիսոփայութեան, և նորութիւնը ու հնարելու զօրութիւնը՝ Սբինոզայինսակաւ ինչ հպելէն ետքը, կը տանի մինչև հոն, ուր կարծես թէ վերստին սկսելու է Հելվէտիոսը և Գոնտիլեակը։ Այս առօրեայ, սակայն իրական վտանգին մէջ եթէ Տէրութիւնը կ'ուզէր պաշտպանել հոգևորականներու վարդապետութիւնները, մեզմէ աւելի հաստատութեամբ ոմ ուրեմն պիտի ուզէր նիւթականութեան (materialisme) ազատութիւնը։ Ճշմարտութիւնը կ'ուզէ որ իր պաշտպանը միայն իրաւունքը և իր էութիւնը պահողը յայտնութիւնը ըլլայ։ Վարդապետութիւն մը երբ իր ապահովութիւնը զօրութեան կը պարտաւորի, արտմալի է իր վիճակը։ Մեր երկիրը հարկաւորութիւն ունի տեսնելու ամեն դրական վարդապետութեանց պաշտպաններուն ազատութիւն ուզելը՝ ամեն արդիւնաւոր վարդապետութեանց համար։ Այս՝ փրկաւէտ տեսարան մը կ'ըլլար իրեն, այսպէս պիտի իմանար անիկա թէ ազատութիւնը պէտք է սիրել նոյն իսկ իրեն համար, փոխանակ կարդ ըստ կարդէ առնելու կամ ձգելու զայն, երբ պարագայից համեմատ մեզ զորձի մը կամ արգելք մը կ'ըլլայ։

Կը հարցնեմք թէ ինչու չունինք խորհելու կատարեալ ազատութիւնը, որն որ մեր օրէնսդրութեան ընդհանուր ոգիին համեմատ ներելի է, վասն զի մեր բարքը մեզի անտարբեր կ'ընէ

կրօնական և փիլիսոփայական աղատութեան։ Յողովուրդ մը միայն այն աղատութիւնները ունի զորս կ'ուզէ ունենալ։ Մանկութեան հասակին մէջ կը սորվինք եկեղեցի յաճախել քիչ մը, խիստ քիչ, և ամենևին չհաւատալ։ Երբ հայր մը իր տղուն առջի հաղորդութիւնը առնել կուտայ, և տղան ալ առանց տարակուսելու կը տեսնէ թէ իր հայրը չհաւատար ինչ որ ասիկա սորվելու կ'ստիպէ զինքը, այս կը նմանի տղայի մը այսպէս ըսելու. «Սովորութեան հետևէ առանց անդին հոգալու. պատշաճութիւնները միայն մի՛ թողուր երբէք, քու հասակիդ մէջ պատշաճութիւնը Աստուածայինս յաճախել է, չափահասութեան պատշաճութիւնն է անտարբեր մնալ»։ Այսպիսի դաս մը. ոչ քրիստոնէական է և ոչ փիլիսոփայական։ Ընդամենը առաջարկութիւն ընելու իրաւունքը չունենալնուն պատճառաւ ինչ որ մեր հոգիներու և բարուց մէջ ուղղակի յառաջ կուգայ նէ՝ նոյնը յառաջ կուգայ նաև մեր հաստատութեանց մէջ. և այս պատճառը ու այս հետևանքը դրեթէ շօշափելի են ընկերային ամենամեծ գործողութեան մէջ, որ է ուսումը։

Հին վարչութեան ատեն սորվեցնող բազմաթիւ միաբանութիւններ կային, 'ի բաց առեալ Համալսարանը և խել մը հաստատուած վարժարանները։ Յէզուիթներու տուած ուսումը Օրաթուարին տուած ուսումէն տարբեր էր։ Նալարի և Հարդուրի կամ Ռլէսիյի դպրոցներուն ամեն մէկը մասնաւոր աւանդութիւններ ունէր։ Համալսարանը, որն որ աշխարհական միաբանութիւն մ'էր և ուր կղերական ոգին կը տիրապետէր, տեսակ մը հասարակապետութիւն կը կազմէր ընտրեալ տեսուչի մը վարչութեան, կամ լաւ ևս է ըսել, նախագահութեան ներքև, և շատ ժամանակ նշանաւոր առաւելութիւններ վայելած էր և փառաւոր անուն մ'ունեցած էր, մեր թագաւորներու աղջիկը անուանելով։ Հէնրիկոս Զորրորդ թող ըսէ թէ ֆէլոթ աղջիկ մ'էր անիկա։

Արքունիքը թէև կը ծաղրէր այս ցեխոտ աղջիկը, սակայն վեհապետները, և երբեմն նաև օտարաղգի վեհապետները անոր մէջ խորհուրդ կ'առնէին, այնպիսի վճիռներ կը հանէր անիկա որ Հռոմի արքունեաց անհանգստութիւն կը պատճառէր։ Կարդինալները բաղձանք կը խնդրէին Սօրպինի վերակացութեան պաշտօնը։ Լիսանսները (licences) (1) ճշմարիտ տօնախմբութիւններ էին, ուր

(1) Իշխանութեան մը մէջ վարդապետական աստիճան։

եպիսկոպոսները և բոլոր արքունիքը կուգային, բաւական է որ աստիճանին հետամուտը աղնուական մէկը ըլլար։ (Շարունակելի)։

ԿԱՐԵՒՈՐ ԾԱՆՈՒՑՄՈՒՆՔ

Ազգային արդի կացութեան յարմար նորատիպ տետրակներ։

Ա. Երեսունուիրեք դարու միջոց ներկայս՝ անցեալին ծնունդն է և ապագային առաջնորդը, կամ.

Ազգիս վիճակին վրայ ընդհանուր տեսութիւն մը։

Յօրինեաց Յ. Ոսկան։

Տետր. Ա. գին 5 դահեկան։

Բ. Մասնութիւն։

Շարադրեալ Յ. Գ. Սըվաճեան 'ի դիմաց լուսաւորեալ Հայոց։

Գ. Միւսթէֆիյի Սահմանադրութիւն։

Հեղինակ. Կարապետ Յ. Փանոսեան։՝

Դ. Խնդիր Հայկական։

Աշխատասիրութեամբ պարոն Թրուայի Գաղիացի դրագէտ։ Կէսը Գաղիերէն և կէսը Հայերէն։

Կը ծախուի Իզմիր Ս. Ասպուրական Թանգարանը, և Ծաղիկի դրասենեակը, Կիրլիտ խան, թիւ 1։

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ի ՍԻՄԷՕՆԷ ՄԻՐՔԱՅԷԼԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ Ա.

ՓԱՐԻԶ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

Ամենընտիր ոճով շինուած 366 երեսներէ բաղկացեալ Թուաբանութիւն մի է այս, որն որ մեր կողմանէ ամենայն զգուշութեամբ նկատուելով խիստ յարմար–տեսանք զայն Ազգային ուսումնարաններու, փոխանակ Մխիթարեանց միմիայն բարձրագոյն մասց յարմար խրթնաբանական Թուաբանութիւններուն. ուստի յուսալի է որ Մերազնեայք հարկ և վայելուչ եղած ընդունելութիւնը պիտի մատուցանեն այս ընտիր աշխատութեան 'ի քաջալերութիւն արդոյ հեղինակին և տպագրիչին։ Գին 5 ֆրանք։

Նոյն Թուաբանութեան երկրորդ հատորն ալ արդէն մամուլի տակ է։

Կը ծախուի Աշալոյս Աբարատեանի տպարանը։

ԳԵՂԵՑԻԿ ՊԱՏԿԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Նմանապէս կը ծախուի Աշալուսոյ տպարանը, Գին 16 ֆրանք։

ՏՆՕՐԷՆ ԵՒ ԽՄԲԱԳԻՐ Ա. ՀԱՅԿՈՒՆԻ ԵՒ Գ. ՉԻԼԻՆԳԻՐԵԱՆ

ՕՄԻՒՈՒՆԻՐ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՏԷՏԷԵԱՆ